

Krzysztof Latawiec
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Ewakuacja cywilnej administracji ogólnej szczebla powiatowego z guberni lubelskiej latem 1915 roku

Drugi rok I wojny światowej okazał się ostatnim rokiem pobytu Rosjan na terytorium Królestwa Polskiego. Pod naporem wojsk państw centralnych armie rosyjskie zaczęły wycofywać się na wschód. Zanim teren Kongresówki opuścili ostatni żołnierze rosyjscy, z terytorium Królestwa Polskiego Rosjanie zdołali ewakuować wszystkie struktury administracji cywilnej, ogólnej, specjalnej i szkolnej.

Zagadnienie ewakuacji urzędów administracyjnych i placówek szkolnych Królestwa Polskiego w 1915 roku stało się, szczególnie w ostatnich latach, tematem badań wielu historyków, dążących do przedstawienia dość wyjątkowej jak na ziemi polskiej akcji ewakuacyjnej, której celem było uchronienie i zabezpieczenie przed jedną ze stron walczących, istniejących struktur administracyjnych jak i ludności cywilnej. Kwestie te między innymi poruszają prace A. Korobowicza, A. Głaz, T. Bohuna, J. Hensla czy K. Latawca¹.

Początek 1915 roku wydawał się dla armii rosyjskiej, kolejnym pasmem sukcesów na terenie Galicji. Napór armii rosyjskiej dążącej do przełamania linii Karpat w celu wyjścia na Nizinę Węgierską został powstrzymany w grudniu 1914

---

¹ A. Korobowicz, *Ewakuacja sądów Królestwa Polskiego i ich losy w czasie pierwszej wojny światowej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. XLI, 1989, z. 1; A. Głaz, *Ewakuacja ludności cywilnej z Lubelszczyzny 1915 r.*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” (dalej: Annales UMCS), sectio F, vol. LVI, 2001; J. Hensel, *Ewakuacja kolonistów niemieckiego pochodzenia z Królestwa Polskiego „w głąb Rosji” w latach 1914-1915*, [w:] *Polska między Niemcami a Rosją. Studia ofiarowane Marianowi Wojciechowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. W. Borodziej i P. Wieczorkiewicz, Warszawa 1997; T. Bohun, *Ewakuacja Cesarzowskiego Uniwersytetu Warszawskiego do Rostowa nad Donem*, „Przegląd Historyczny”, t. XCII, 2001, z. 3; K. Latawiec, *Ewakuacja organów administracji ogólnej wyższego i niższego szczebla guberni lubelskiej w sierpniu 1914 roku*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, t. II, 2002; tenże, *Ewakuacja urzędów rosyjskiej administracji ogólnej guberni lubelskiej w lecie 1915 roku*, „Region Lubelski” (w druku).

roku w bitwie pod Limanową. Sytuacja ta doprowadziła do stabilizacji frontu. Według dowództwa rosyjskiego linie obronne były znakomicie przygotowane do ewentualnych kontratańców wojsk austriackich, węgierskich i niemieckich. Ponadto linie te miały pełnić rolę punktu wypadowego do realizacji nadrzędnych planów strategicznych, czyli wtargnięcia w głąb Austro-Węgier i Niemiec². W lutym 1915 roku armie rosyjskie poniosły porażki w Prusach Wschodnich. Pierwsze niepowodzenia nie zapowiadały jeszcze w drugim roku wojny katastrofy planów wojennych dowództwa rosyjskiego w Królestwie Polskim.

19 kwietnia/2 maja 1915 roku w okolicach Gorlic na Podkarpaciu armie niemieckie doprowadziły do przełamania obrony rosyjskiej. W kilka dni później (23 kwietnia/6 maja) Rosjanie (III Armia gen. Radki-Dmitrijewa) stawiająca zacieklej opór zdecydowała się na odwrót połączony z zacięłą obroną, uniemożliwiając tym manewrem okrążenie własnych armii przez wojska niemieckie i austro-węgierskie na terenie Galicji³.

Wiadomość o klęsce gorlickiej po dotarciu do Lublina, spowodowała natychmiastową reakcję miejscowych przedstawicieli władzy państwowej. Gubernator lubelski Ilija Stierligow 4/17 maja 1915 roku zarządził w powiecie janowskim przygotowanie mienia państwowego oraz pracowników zarządu powiatowego do ewakuacji⁴. Szybko podjęta decyzja prawdopodobnie podyktowana była chęcią niedopuszczenia do powtórzenia sytuacji z sierpnia 1914 roku, kiedy to mimo przeprowadzonych przygotowań, niektóre urzędy państwowe padły łupem wojsk nieprzyjaciela, a np. burmistrz Janowa Paweł Gierasimow dostał się do niewoli⁵. Ponadto odległość w linii prostej między Gorlicami a Janowem wynosiła około 150 kilometrów. W takiej sytuacji gdyby doszło do szybkiej i zmasowanej ofensywy austriacko-węgiersko – niemieckiej, to południowe i zachodnie tereny guberni lubelskiej znalazłyby się w niebezpieczeństwie.

Dowództwo rosyjskie widząc zmasowany napór wojsk przeciwnika poszukiwała możliwości zatrzymania odwrotu własnych wojsk i przygotowania linii obrony na któreś z naturalnych przeszkód, co zdecydowanie ułatwiłoby zadanie własnym armiom. 3/16 maja Rosjanie zdecydowali oprzeć swe linie obronne o

---

² M. Wrzosek, *Działania wojenne na ziemiach polskich w latach 1914-1915*, [w] *I wojna światowa na ziemiach polskich. Materiały sympozjum poświęconego 70 rocznicy wybuchu wojny*, Warszawa 1986, s. 73, 75-76; D. Wierzychowski, *Pierwsza wojna światowa 1914-1918*, Warszawa 1956, s. 49.

³ Opis odwrotu armii rosyjskiej na terenie południowej i wschodniej Lubelszczyzny zawarł w swoich wspomnieniach jeden z dowódców oddziału czołowego Rosyjskiego Czerwonego Krzyża Michał Stanisław Korwin-Kossakowski. Archiwum Polskiej Akademii Nauk, sygn. III – 4, Diariusz M. St. Korwin-Kossakowskiego, t. I, s. 55-268; J. Dąbrowski, *Wielka wojna 1914-1918*, Warszawa 1937, s. 338; A. A. Strokow, *Istoria wojennago iskusstwa. Kapitalistyczskoje obszczestwo pierioda imperiałizmu (do konca pierwoj mirowoj wojny 1914-1918 gg.)*, Moskwa 1967, s. 374-377; D. Wierzychowski, dz. cyt., s. 55; M. Wrzosek, dz. cyt., s. 76.

⁴ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Kancelaria Gubernatora Lubelskiego (dalej: KGL), sygn. 1915:3a st. I, pismo gubernatora lubelskiego (dalej: GL) do naczelnika powiatu janowskiego z 4/17 maja 1915 r.

⁵ K. Latawiec, *Ewakuacja organów administracji...*, s. 48.

San⁶. W kilka dni później, mimo zacieklej obrony (do 7/20 maja) w okolicach Jarosławia, wojska państw centralnych uchwyciły przyczółki na prawym brzegu rzeki. Linia frontu stabilizowała się tylko na kilka dni po czym następowały kolejne ataki oddziałów niemieckich i austriackich, co doprowadzało do powolnego zbliżania się zagrożenia od południa do granic guberni lubelskiej i chełmskiej⁷.

Od początku czerwca w guberni lubelskiej rozpoczęły się gorączkowe przygotowania do ewakuacji. 9/22 czerwca 1915 roku gubernator lubelski wezwał naczelnika powiatu krasnostawskiego do przygotowania mienia państwowego do wywozu oraz zgromadzenia sum pieniężnych z kas gminnych i przesłania ich do Lublina. Także rodziny urzędników miały być gotowe do natychmiastowego wyjazdu z terenu powiatu⁸. Ich ewakuacja nastąpiła prawdopodobnie między 10/23 a 17/30 czerwca 1915 roku. Prawdopodobnie zostały one przewiezione do którejs z najbliższych stacji kolejowych położonych między Lublinem a Chełmem (Trawniki, Rejowiec, Chełm) i stamtąd udały się przez Kowel lub Brześć nad Bugiem w głąb imperium. Na takie zachowanie Rosjan wpłynęła porażka poniesiona przez ich armie w starciach pod Lubaczowem w dniach od 30 maja/12 czerwca do 2/15 czerwca. Porażki te otworzyły drogę przeciwnikowi ku interesującym nas terenom Lubelszczyzny⁹.

Następnego dnia wojskowe władze naczelne zezwoliły na ewakuację wszystkich urzędów z Janowa¹⁰. Na tą decyzję wpłynęła bliskość frontu, który przebiegał już tylko ok. 25 km od miasta. Istniało więc zagrożenie zajęcia miasta przez nieprzyjaciela po przeprowadzeniu silnego ataku jednostkami kawalerii. Stierligow powiadomił naczelnika powiatu Wasilija Niemowa, iż środki przeznaczone do transportu w postaci wagonów kolejowych przeznaczonych do wywozu zostaną podstawione w dniach 11-12/24-25 czerwca do stacji kolejowej Szastarka¹¹. Stację tę od Janowa oddzielała odległość kilkunastu kilometrów, co zmuszało władze powiatowe do zorganizowania transportu kołowego w celu przewiezienia ewakuowanego mienia państwowego. Po wywiezieniu rodzin urzędników i majątku państwowego na miejscu pozostali pracownicy zarządu, którzy pełnili swe funkcje do czasu wycofywania się wojsk rosyjskich. Po zaprzestaniu działalności przez

⁶ Obronę Jarosławia powierzono 24 Korpusowi Armii oraz 3 Korpusowi Kaukazkiemu. J. Dąbrowski, dz. cyt., s. 343; A. A. Stokow, dz. cyt., s. 383.

⁷ 4/17 maja 1915 r. wojska niemieckie uchwyciły przyczółek na prawym brzegu rzeki San, a 11/24 maja między Jarosławiem a Przemyśłem cały brzeg Sanu był w rękach wojsk niemiecko – austro-węgierskich. A. A. Stokow, dz. cyt., s. 383, 385; A. Zajonczkowskij, *Mirowaja wojna 1914-1918 gg.*, t. I, Moskwa 1938, s. 314-315.

⁸ APL, KGL, sygn. 1915:3a st. I, pismo GL do naczelnika powiatu krasnostawskiego z 9/22 czerwca 1915 r.

⁹ M. Wrzosek, dz. cyt., s. 77;

¹⁰ APL, KGL, sygn. 1915:3a st. I, pismo pomocnika głównego naczelnika spraw zaopatrzenia armii Frontu Południowo – Zachodniego do GL z 10/23 czerwca 1915 r.

¹¹ Linia kolejowa łącząca Lublin z Rozwadowem położonym na terenie Galicji została zbudowana wiosną 1915 roku w celach strategicznych. Umożliwiała ona łatwiejsze zaopatrzenie armii rosyjskich walczących na froncie galicyjskim. Tamże, telegram GL do naczelnika powiatu janowskiego z 10/23 czerwca 1915 r.

urzędy, ich pracownicy mieli zgłaszać się do dyspozycji sztabów pułku, dywizji lub armii.

Gubernator interesował się przebiegiem ewakuacji w powiatach podległych jego władzy. Zachowany materiał aktowy reprezentuje dużą ilość telegramów, które były najszybszym sposobem porozumiewania się między urzędami administracji. Dnia 14/27 czerwca Stierligow wydał okólnik, który regulował i informował podległe mu urzędy o postępowaniu z dobrami materialnymi nie wywiezionymi z powodu braku środków transportowych. Mienie takowe, znajdujące się przy zarządach powiatowych i gminnych, należało zakopać lub według uznania zniszczyć¹².

W dniach 11-15/24-28 czerwca 1915 r. nastąpiła ewakuacja z południowych terenów powiatu janowskiego, zaś w okresie od 17/30 czerwca do 19 czerwca/2 lipca północnej jego części. Droga wywozu przebiegała przez Lublin, gdzie znajdował się jeden z punktów odprawiania specjalnych pociągów ewakuacyjnych, odprawianych na wschód (w kierunku Smoleńska)¹³.

Dnia 18 czerwca/1 lipca rozpoczęła się kilkudniowa bitwa w okolicach Kraśnika, gdzie Rosjanie stawiali zacięty opór, opóźniając znacznie na kierunku lubelskim napór wojsk państw centralnych, którym chodziło o zajęcie strategicznej linii kolejowej Warszawa – Iwangoł (Dęblin) – Lublin – Chełm – Kowel¹⁴. Naczelnik powiatu janowskiego – Niemow po opuszczeniu swojego miejsca urzędowania nie wiedział co ma począć z posiadaniem mieniem państwowym, nie posiadał planu trasy przewozu, ponadto pod jego opieką znalazły się księgi finansowe, których nie miał komu przekazać, o czym informował gubernatora Stierligowa¹⁵. Mimo problemów, Niemow za przeprowadzenie sprawnej akcji ratowania mienia państwowego otrzymał list gratulacyjny wraz z orderem św. Anny II stopnia. Wyróżnienie to otrzymał za narażenie życia w czasie wypełniania przynależnych mu obowiązków w warunkach wojennych¹⁶.

Naczelnik powiatu krasnostawskiego Paweł Lewickij doniósł 17/30 czerwca gubernatorowi lubelskiemu o ewakuacji powiatu biłgorajskiego i zamojskiego¹⁷. Tegoż dnia rozpoczął się wywóz urzędów z Krasnegostawu, w tym miejscowej powiatowej kasy skarbowej¹⁸. Dnia 19 czerwca/2 lipca 1915 roku nastąpił koniec ewakuacji powiatu krasnostawskiego¹⁹. Mienie państwowe zostało przemieszczone w głąb Rosji identyczną drogą co rodziny urzędników. Na marginesie warto zazna-

¹² Tamże, Pismo GL do naczelników powiatów guberni lubelskiej z 14/27 czerwca 1915 r.

¹³ A. Korobowicz, dz. cyt., s. 101.

¹⁴ Bitwa w okolicach Kraśnika zakończyła się 25 czerwca/8 lipca 1915 r. A. A. Stokow, dz. cyt., s. 388.

¹⁵ APL, KGL, sygn. 1915:3a st. I, telegram naczelnika powiatu janowskiego do GL z 15/28 czerwca 1915 r.

¹⁶ APL, Rząd Gubernialny Lubelski – Osobowe (dalej: RGL-Os), sygn. 1240, formularny spisok o służbie naczelnika janowskiego ujeżdza Wasilija Niemowa.

¹⁷ Tamże, telegram naczelnika powiatu krasnostawskiego do GL z 17/30 czerwca 1915 r.

¹⁸ Tamże, telegram naczelnika powiatu krasnostawskiego do GL z 18 czerwca/1lipca 1915 r.

¹⁹ Tamże, telegram naczelnika powiatu krasnostawskiego do GL z 19 czerwca/2 lipca 1915 r.

czyć, że Krasnystaw został utracony przez Rosjan po ciężkich walkach 3/16 lipca 1915 roku²⁰.

Wojska rosyjskie na terenie południowej Lubelszczyzny przeszły do zaciętej obrony. Dowództwo rosyjskie zdecydowało się na obronę linii kolejowej Warszawa – Lublin – Kowel. W pierwszej dekadzie lipca ciężkie walki toczyły się pod Kraśnikiem, gdzie Rosjanie uniemożliwili Austriakom szybkie zajęcie Lublina i opanowanie tutejszego węzła kolejowego. Administracja przy tym zyskała więcej czasu (kilka dni) na ewakuację majątku państwowego w głąb imperium rosyjskiego.

Do niebezpiecznej sytuacji doszło na zachód od Wisły. W wyniku niepowodzeń na froncie, zagrożony został od kierunku zachodniego też powiat nowoaleksandryjski (puławski). Dnia 17/30 czerwca rozpoczęto przemieszczanie rodzin urzędników tamtejszego zarządu powiatowego²¹. Dwa dni później naczelnika powiatu puławskiego – Michaiła Kosmowskiego postawiono w stan pogotowia, polecono mu przygotowanie urzędów do ewakuacji²².

Podobne działania zostały podjęte w Lublinie. Znajdowało się tutaj wiele urzędów centralnych guberni (zarząd gubernialny, kancelaria gubernatora, izba skarbowa, izba kontrolna, gubernialny urząd ds. włościańskich, gubernialne biuro pocztowe, gubernialny zarząd akcyzy itp.), dlatego ilość mienia państwowego przeznaczonego do wywozu była większa od znajdującego się w miastach powiatowych. Ponadto w Lublinie mieszkała większość rodzin urzędników zatrudnionych w różnych organach administracji, których należało wyekspediować na wschód. Kiedy rozpoczynały się walki o Kraśnik, z Lublina zaczęto przemieszczać rodziny urzędników (19 czerwca/2 lipca) w kierunku Chełma. Kolejny etap ewakuacji z Lublina nastąpił na początku lipca. Mienie zarządu gubernialnego zostało przewiezione do Smoleńska, gdzie został zorganizowany punkt etapowy, do którego w dalszej kolejności trafiały pozostałe ewakuowane organy administracji ogólnej i specjalnej z terenu guberni lubelskiej. Wywiezione ze Smoleńska urzędy były kierowane w wyznaczone miejsca w centralnych guberniach imperium rosyjskiego.

Początek lipca to okres, w którym na dobre rozpoczęła się ewakuacja pozostałych zarządów powiatowych podległych gubernatorowi lubelskiemu. Dnia 21 czerwca/4 lipca opuściły powiat lubartowski i radzyński rodziny personelu administracyjnego. Udały się one do Łukowa, skąd przez Brześć nad Bugiem ruszyły na wschód²³. Ogólna atmosfera napięcia, szerząca się panika lub presja narastających obowiązków służbowych spowodowała niedyspozycję psychiczną naczelnika powiatu lubartowskiego Konstantina Silina, który poprosił o udzielenie mu urlopu.

²⁰ R. Maleszyk, *Cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej na Lubelszczyźnie*, „Annales UMCS”, sectio F, vol. LII/LIII, 1997/1998, s. 255.

²¹ Ewakuację rodzin pracowników administracji zakończono 22 czerwca/5 lipca 1915 r. APL, KGL, sygn. 1915:3a st. I, pismo GL do naczelnika powiatu puławskiego z 17/30 czerwca 1915 r.

²² Tamże, telegram GL do naczelnika powiatu puławskiego z 19 czerwca/2 lipca 1915 r.

²³ Tamże, telegram GL do sztabu twierdzy Brześć Litewski z 22 czerwca/5 lipca 1915 r.

Decyzję swą motywował chęcią ochrony własnej rodziny podróżującej do guberni moskiewskiej. Prośba została odrzucona przez gubernatora lubelskiego²⁴.

Gubernator Stierligow 21 czerwca/4 lipca 1915 roku zarządził dla miast Łukowa, Siedlec i Sokołowa rozpoczęcie przygotowań do ewakuacji²⁵. Następnego dnia w Lubartowie powtórzyła się identyczna sytuacja jak w Janowie. Tamtejszy naczelnik powiatu nie wiedział dokąd przetransportować i komu przekazać księgi skarbowe²⁶. Stierligow polecił ekspediować owe księgi do Smoleńska. Nie był to koniec kłopotów, Silin wkrótce interweniował z powodu nie podstawienia wagonów kolejowych przeznaczonych do wywozu mienia państwowego²⁷.

W tym czasie pogorszyła się sytuacja na terenach powiatu łukowskiego i siedleckiego, a wpłynęła na to wzrastająca liczba przemieszczanych na wschód pracowników administracji zatrudnionych w innych guberniach Królestwa Polskiego m.in. rządu gubernialnego w Kielcach i Radomiu. Pojawiły się problemy z taborem kolejowym, co zaczęło wpływać na opóźnianie ewakuacji z terenów guberni lubelskiej. Ostatecznie 24 czerwca/7 lipca 1915 roku rozpoczęto wywóz rodzin urzędników z Łukowa²⁸, kierując ich do Brześcia nad Bugiem.

Stopniowe wywożenie majątku oraz osób objętych przepisami przyniosło pożądane skutki. Dnia 27 czerwca/10 lipca 1915 roku w powiatach: janowskim, krasnostawskim, lubelskim, lubartowskim, puławskim i radzyńskim nie było już mienia państwowego, które mogłoby wpaść w ręce nieprzyjaciela. Po wywiezieniu majątku urzędów oraz rodzin tamtejszych pracowników na miejscu pozostawał najczęściej naczelnik powiatu z kilkoma osobami personelu kancelaryjnego. Mimo istniejącego stanu podwyższonej gotowości nadal funkcjonował zarząd powiatowy załatwiając najpilniejsze ze spraw. Naczelnik powiatu i podległy mu personel opuszczali teren działania wraz z wycofującymi się oddziałami wojskowymi. Zdarzały się i takie sytuacje jak w Puławach, gdzie obsada tamtejszego zarządu powiatowego chciała wcześniej opuścić miejsce urzędowania. Po dotarciu informacji o tych zamiarach do gubernatora, ten nakazał całemu personelowi zarządu powiatowego pozostać na swoich posiadach i wykonywać przydzielone im obowiązki. Urzędnicy ci ostatecznie ewakuowali się razem z szeregami wycofującej się armii rosyjskiej²⁹.

Na dzień 1/14 lipca 1915 roku z guberni lubelskiej przewieziono w głąb Rosji już wszystkie rodziny urzędników z ich mieniem prywatnym oraz majątek państwowy³⁰.

²⁴ Tamże, raport naczelnika powiatu lubartowskiego do GL z 21 czerwca/4 lipca 1915 r.

²⁵ Tamże, telegram GL do naczelników powiatów: łukowskiego, siedleckiego i sokołowskiego z 21 czerwca/4 lipca 1915 r.

²⁶ Tamże, telegram naczelnika powiatu lubartowskiego do GL z 22 czerwca/5 lipca 1915 r.

²⁷ Tamże, telegram naczelnika powiatu lubartowskiego do GL z dnia 23 czerwca/6 lipca 1915 r.

²⁸ Tamże, telegram naczelnika powiatu łukowskiego do GL z 24 czerwca/7 lipca 1915 r.

²⁹ Tamże, pismo naczelnika powiatu puławskiego do GL z 29 czerwca/12 lipca 1915 r.; Telegram GL do naczelnika powiatu puławskiego z 30 czerwca/13 lipca 1915 r.

³⁰ Tamże, telegram GL do zarządzającego Izbą Skarbową w Lublinie z 1/14 lipca 1915 r.

W Lublinie, aż do 7/20 lipca, funkcjonowały jeszcze urzędy gubernialne. W dniach następnych wszystkich urzędników przemieszczono do Łukowa i wtedy aparat administracyjny zawiesił swoją działalność. Dnia 9/22 lipca w Lublinie pozostała tylko obsługa telegrafu, centrali telefonicznej oraz funkcjonariusze policji miejskiej i straży ziemskiej³¹.

Nadal funkcjonowały urzędy w północnej części guberni, jednak w wyniku pogarszającej się sytuacji na froncie nakazano dnia 11/24 lipca natychmiastową ewakuację urzędników oraz nie wywiezionego jeszcze mienia państwowego z powiatów: garwolińskiego, łukowskiego, siedleckiego i sokołowskiego³². Można przypuszczać, iż 12/25 lipca był ostatnim dniem funkcjonowania administracji guberni lubelskiej na terenach Kongresówki. Prawdopodobne jest, że już po ewakuacji urzędników, w Lublinie i na terenach nie zajętych przez nieprzyjaciela przebywali jeszcze najwyżsi pracownicy administracji w osobach gubernatora i wicegubernatora. Wicegubernator Aleksiej Czegodajew koordynował proces wywożenia mienia państwowego z Janowa, kierował naprawą drogi do Kraśnika gdzie jego samochód został ostrzelany przez nieprzyjaciela. W Kraśniku zarekwirował dzwony kościelne na potrzeby wojenne, a w Łukowie dokonał jeszcze przed wkroczeniem wrogich wojsk do miasta poboru rekruta³³.

Na barki funkcjonującej administracji rosyjskiej w czerwcu i lipcu 1915 roku spadły także obowiązki związane z nadzorem ewakuacji ludności cywilnej w głąb Rosji. Warto zaznaczyć, że rodziny urzędników znalazły się w o wiele lepszej sytuacji materialnej od przemieszczanej ludności cywilnej. Rodziny urzędników miały zagwarantowany przejazd w głąb imperium zazwyczaj komunikacją kolejową, a ponadto wobec wymienionych osób władze rosyjskie oraz wojskom miało zupełnie inne podejście. Ludność cywilna była skazana na poruszanie się pieszo lub własnymi środkami lokomocji³⁴.

Do zadań naczelników powiatów w tych nadzwyczajnych okolicznościach należało ustalanie liczby uchodźców na terenie każdego powiatu. Ponadto koordynowali wycofywanie się ludności, kierowali ją na odpowiednie szlaki komunikacyjne i dbali o drożność szos. W ich kompetencjach znalazło się także zabezpieczenie tyłów, z możliwością w razie potrzeby zawracania ludności cywilnej³⁵.

W tym okresie Rosjanie stracili zupełnie inicjatywę militarną. 16/29 lipca została przerwana łączność kolejowa między Lublinem a Chełmem po zdobyciu

³¹ Tamże, telegram GL do głównodowodzącego IV Armia z 9/22 lipca 1915 r.

³² Tamże, zarządzenie głównodowodzącego Frontem Południowo – Zachodnim z 11/24 lipca 1915 r.

³³ APL, RGL-Os., sygn. 261, nagradny list; Ł. Chimiak, *Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim 1863-1915. Szkic do portretu zbiorowego*, Wrocław 1999, s. 261-262.

³⁴ Sytuacje rodzin urzędniczych w warunkach ewakuacji normowały odpowiednie przepisy wydane przez władze rosyjskie we wrześniu 1914 roku, zob. K. Latawiec, *Ewakuacja organów administracji...*; Obraz ewakuacji ludności cywilnej został przedstawiony m.in. w artykule A. Głaz, *Ewakuacja ludności cywilnej...*

³⁵ APL, Rząd Gubernialny Lubelski (dalej: RGL) K, sygn. 1915:11, pismo GL do naczelników powiatów janowskiego, krasnostawskiego, puławskiego i lubelskiego oraz tamtejszych komisarzy włościńskich z dnia 16/29 maja 1915 roku; okólnik GL do naczelników powiatów i policmajstrów miasta Lublina i Siedlec.

przez Austriaków miejscowości Trawniki³⁶. Nazajutrz o godzinie 13.30 do Lublina, drogą od strony Kraśnika, wkroczyli na Krakowskie Przedmieście kawalerzyści z 1 szwadronu jazdy porucznika Gustawa Orlicz – Dreszera³⁷. Rosjanie opuścili miasto nad ranem pozostawiając płonące koszary, budynek poczty, magazyny nafty i dworzec kolejowy. Celem podpalenia niektórych obiektów w Lublinie było wywołanie pożaru, który mógł wpłynąć na tempo posuwania się naprzód wojsk państw centralnych³⁸. Mimo to wojska niemieckie i austriackie wkrótce zajęły Łuków 30 lipca/12 sierpnia³⁹, a 11/24 sierpnia Kowel, położony na terenie guberni wołyńskiej⁴⁰.

Administracja wszystkich szczebli guberni lubelskiej była więc zmuszona zawiesić swoją działalność. Trudno jest dokładnie ustalić długość przerwy w jej funkcjonowaniu. Na pewno przez kilkadziesiąt dni trwało jej przemieszczanie w głąb w Rosji na miejsca wcześniej wyznaczone instrukcjami ministerstwa spraw wewnętrznych, gdzie miało nastąpić wznowienie działalności wszystkich urzędów. Można pokusić się o przypuszczenia, iż maksymalny okres od momentu ewakuacji do dnia, w którym dany organ administracyjny wznowił swoje działanie, mógł wynieść do około dwóch miesięcy. Należy jednak zaznaczyć, że w czasie drogi ewakuacyjnej zarząd powiatowe działały w osobie jedynie naczelników powiatów, może świadczyć o tym korespondencja (głównie telegramy) prowadzona przez tych urzędników⁴¹.

Przygotowanie ewakuacji i jej realizacja została przeprowadzona z sukcesem. Bardzo ważnym etapem tego procesu był wybór miejsc, w których umieszczono by przemieszczone struktury organów administracyjnych szczebla powiatowego. Władze rosyjskie przygotowały więc projekty, według których do wyznaczonych miejscowości były one translokowane. Wiązało się to też ze znalezieniem odpowiednich budynków państwowych lub najmem pomieszczeń prywatnych dla tych urzędów. Ewakuowana jako pierwsza administracja powiatu janowskiego początkowo została umieszczona w Smoleńsku⁴². Następnie przeniesiono ją do Moskwy, gdzie siedziba zarządu powiatowego znalazła się przy ulicy Miasnickiej 7/23 i nie uległa zmianie, aż do rozwiązania wszystkich struktur administracji szczebla powiatowego⁴³. Janów opuściło 15 z liczby 16 pracowników zarządu po-

³⁶ J. Dąbrowski, dz. cyt., s. 256.

³⁷ Nad ranem 17/30 lipca Lublin opuścili funkcjonariusze policji miejskiej wraz z wycofującymi się oddziałami armii rosyjskiej. Policja lubelska została przetransportowana do Mińska (na Białorusi), gdzie dotarła 28 lipca/10 sierpnia, APL, RGL A III, sygn. 1915:47; Policmajster miasta Lublina do GL z 16/29 listopada 1915 r.; J. Konefał, *Wkroczenie jazdy Legionów Polskich do Lublina 30 VII 1915 roku*, [w] *Na przełomie stuleci. Naród – kościół – państwo w XIX i XX wieku*, red. M. Piotrowski, Lublin 1997, s. 249.

³⁸ J. Konefał, dz. cyt., s. 252; J. Hensel, dz. cyt., s. 44-46.

³⁹ J. S. Majewski, *Łuków miasto powiatowe w województwie lubelskim*, Lwów 1930, s. 64.

⁴⁰ J. Dąbrowski, dz. cyt., s. 390.

⁴¹ Korespondencja umożliwiała zrekonstruowanie drogi ewakuacji, lecz jedynymi miastami skąd była ekspediowane były pisma przez któregoś z naczelnika powiatu, to Smoleńsk, Moskwa lub miejscowość, w której znajdowała się późniejsza siedziba ewakuowanego urzędu.

⁴² Fakt ten potwierdza przypuszczenia o umieszczeniu w Smoleńsku punktu etapowego do dalszej dyslokacji ewakuowanych struktur administracji z Królestwa Połskiego, APL, RGL, sygn. A III 1915:43.

⁴³ J. Zaborowska pisząc o kancelarii generał-gubernatora warszawskiego wspomina o likwidacji administracji ogólnej niższego szczebla ewakuowanej z terenu Królestwa Polskiego za czasów rządu Aleksandra

wiatowego. W Janowie pozostał Maksymilian Paradowski pełniący urząd powiatowego felczera weterynarii. Zarząd powiatowy wznowił działalność w osobie naczelnika Niemowa, pozostałych urzędników przydzielono do pracy w administracji innych guberni (6 urzędników zostało przydzielonych do gubernatorów pskowskiego, czernihowskiego, inflanckiego i wologodzkiego), zostali wcieleni do rezerwowych jednostek wojskowych stacjonujących na zapleczu frontu (2 osoby) lub zostały im przydzielone funkcje kancelaryjne w sztabie IV Armii wchodzącej w skład Frontu Południowo – Zachodniego (6 osób). Z Janowa ewakuowano także magistrat miasta w liczbie 2 urzędników, którzy zostali przetransportowani do miasta Karaczewa położonego w guberni orłowskiej⁴⁴.

Administracja powiatu krasnostawskiego była ewakuowana w głąb Rosji zaraz po opuszczeniu Krasnegostawu. Już w sierpniu nastąpiły pewne trudności, gdyż naczelnik powiatu Lewickij nie mógł odnaleźć wszystkich podległych mu urzędników, którzy wraz z nim udali się w kierunku Smoleńska⁴⁵. Ostatecznie Lewickij został zakwaterowany ze swoją kancelarią w osadzie Nowogiriejewo (gubernia moskiewska). Siedmiu podległych mu urzędników zostało skierowanych do dyspozycji gubernatora smoleńskiego, tulskiego i moskiewskiego. Naczelnik straży ziemskiej Osip Zbojczik trafił do sztabu 15 Korpusu wchodzącego w skład IV Armii. Referent do spraw policyjnych, wraz z pewną liczbą strażników ziemskich z powiatu krasnostawskiego, zasilili szeregi policji miejskiej w Mińsku (na Białorusi). Jeden z urzędników został skierowany do zarządu Pomocy Północnej, którą kierował członek Rady Państwa Siergiej Zubczaninow a jej zadaniami było udzielanie pomocy uchodźcom wojennym przebywającym na zapleczu ówczesnego Frontu Północno – Zachodniego. Z 15 osobowej obsady zarządu powiatu krasnostawskiego na terenie Lubelszczyzny pozostał lekarz powiatowy Wincenty Orłowski⁴⁶.

W Nowogiriejewie zostało przygotowane miejsce także dla kancelarii zarządu powiatu puławskiego i lubartowskiego⁴⁷. W skład ewakuowanego zarządu powiatu puławskiego weszli: jego naczelnik Nikołaj Aleksiejew oraz urzędnik pomocniczy do spraw kancelaryjnych. Personel zarządu puławskiego został ewakuowany w komplecie. Był to swoisty ewenement, gdyż w pozostałych powiatach

---

Kiereńskiego. W przypadku zaś guberni chełmskiej likwidacja tamtejszej administracji nastąpiła w marcu i kwietniu 1918 roku, APL, RG, sygn. A III 1915:46, spis urzędników administracji gubernialnej i powiatowej ewakuowanych z guberni lubelskiej z 22 grudnia 1914 roku/4 stycznia 1915 roku; J. Zaborowska, *Ustrój, dzieje i akta Kancelarii Gubernatora Warszawskiego z lat 1866-1917*, „Archeion”, t. LI, 1969, s. 147-148.

⁴⁴ Urzędnicy zatrudnieni w ewakuowanych urzędach państwowych zazwyczaj trafiali do jednostek wojskowych stacjonujących na zapleczu frontu lub pracowali w organach zaopatrzenia armii Frontu Północno i Południowo – Zachodniego, APL, RGL, sygn. A III 1915:47, knlb., spis urzędników zarządów powiatowych i magistratów guberni lubelskiej.

⁴⁵ APL, RGL, sygn. A III 1915:43, knlb., telegram naczelnika powiatu krasnostawskiego do RGL z 3/16 sierpnia 1915 r.

⁴⁶ APL, RGL, sygn. A III 1915:47, knlb., spis urzędników...; KGL, sygn. 1915:3a st. V, rozkaz nr 12 dla straży ziemskiej guberni lubelskiej z 15/28 sierpnia 1915 r. M Korzeniowski *Na wygnanym szlaku... Działalność Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego na Białorusi w latach 1915-1918*, Lublin 2001, s. 317-320.

⁴⁷ APL, RGL, sygn. A III 1915: 43, pismo naczelnika powiatu puławskiego do GL z 6/19 września 1915r.

niektórzy urzędnicy decydowali się na pozostanie w Królestwie Polskim. Pozostali ewakuowani urzędnicy zostali skierowani do gubernatorów: saratowskiego, smoleńskiego, moskiewskiego i pskowskiego oraz do naczelnika miasta Piotrogradu (8 osób). Ponadto jedna osoba znalazła zatrudnienie w szpitalu wojennym w Kijowie, a kolejnych dwóch trafiło do Pomocy Północnej⁴⁸.

W tej samej miejscowości (Nowogiriejewie) zaczął funkcjonować zarząd powiatu lubartowskiego w osobach Silina i jego pomocnika. Zadaniem jego było utrzymanie łączności z rządem gubernialnym kwaterującym w Moskwie. Lubartów opuściło 12 urzędników (na 16 zatrudnionych) wchodzących w skład zarządu powiatowego. Ewakuacji uniknęli m. in. lekarz powiatowy Maciej Godecki, inżynier – architekt powiatowy Jan Junczys, sekwestратор Antoni Bolesławski oraz felczer powiatowy weterynarii Walenty Makiłło⁴⁹.

Dnia 4/17 września 1915 roku drogą kolejową przez Smoleńsk do Woroneża przybył naczelnik powiatu garwolińskiego, który dokonał wznowienia działalności podległego mu zarządu⁵⁰, pozostawiając u swego boku dwie osoby, mające zajmować się pracami kancelaryjnymi⁵¹.

W Symferopolu przy ulicy Jekatarinowskiej 36, rozpoczął funkcjonowanie zarząd powiatu lubelskiego w osobach naczelnika Pawła Pożarowa (Brunst) i jednego urzędnika kancelaryjnego (Szczesnyj). W Lublinie pozostał lekarz powiatowy Władysław Tolwiński, inżynier – architekt powiatowy Piotr Łaskiewicz oraz felczer powiatowy Henryk Sankowski⁵².

10/23 września 1915 roku do Jegoriewska położonego w guberni riazanńskiej przybył naczelnik Sokołów, który sam rozpoczął działalność tworząc jednoosobowy zarząd powiatu sokołowskiego. Władze rosyjskie w mieście tym umieściły także magistrat miasta Sokołowa⁵³.

⁴⁸ Z Puław ewakuowano 16 pracowników zarządu, z czego 14 przydzielono do pełnienia różnych funkcji na terenie Rosji, APL, RGL, sygn. A III 1915:47, spis urzędników zarządów powiatowych i magistratów miejskich guberni lubelskiej.

⁴⁹ Tamże, spis urzędników...

⁵⁰ APL, RGL, sygn. A III 1915:43, pismo naczelnika powiatu garwolińskiego do GL z 6/19 września 1915 r.

⁵¹ Ewakuowano z Garwolina 15 pracowników tamtejszego zarządu, z czego 12 znalazło pracę na terenie Rosji. Siedziba zarządu powiatowego w Woroneżu znajdowała się przy Placu Piotrowskim 1. Dość ciekawe, iż magistrat miasta Garwolina został umieszczony w Moskwie, APL, RGL, sygn. A III 1915:47, spis urzędników...

⁵² Lublin opuściło 13 pracowników zarządu z 16 zatrudnionych, 11 trafiło do pracy w administracji lub zmobilizowano. Naczelnik powiatu lubelskiego Paweł Brunst w styczniu 1916 roku zmienił nazwisko na Pożarow, K. Latawiec, *Naczelnicy powiatów guberni lubelskiej w latach 1867-1915. Próba charakterystyki grupy*, „Annales UMCS”, sectio F, vol. LVIII, 2003, s. 89-90; APL, RGL, sygn. A III 1915:46, spis urzędników ewakuowanych...

⁵³ Ewakuowano 17 urzędników z Sokołowa. W Sokołowie pozostał tylko felczer powiatowy Jankiel Bychowski, zaś z magistratu wyjazdu do Rosji uniknął burmistrz Jan Michałowski. APL, RGL, sygn. A III 1915:43, pismo naczelnika powiatu sokołowskiego do GL z 11/24 września 1915 r.; RGL, sygn. A III 1915:47, spis urzędników zarządów...

W mieście Łochwica położonym w guberni połtańskiej od 7/20 września 1915 roku rozpoczął urzędowanie zarząd powiatu siedleckiego w składzie identycznym jak było to w przypadku zarządu powiatu sokołowskiego⁵⁴.

Prawdopodobnie także w drugiej połowie września wznowiły działalność zarządy powiatów: łukowskiego i radzyńskiego. Ten pierwszy swe funkcje zaczął pełnić w Kursku⁵⁵. Zarząd powiatu radzyńskiego ostatecznie został przetransportowany do Piotrogradu, gdzie przyjmował interesantów w najmowanym mieszkaniu znajdującym się przy ulicy Suworowskiej 7/9. Skład osobowy tego zarządu po ewakuacji tworzyło dwóch pomocników naczelnika powiatu. Radzyń opuściło 14 urzędników, którzy drogą kolejową przez Brześć – Mińsk – Smoleńsk zostali ewakuowani do centralnych guberni imperium rosyjskiego. W Radzynie pozostał lekarz powiatowy Zygmunt Michałowski i felczer powiatowy Wincenty Milanowski⁵⁶.

Jak widać w przedstawionej wyżej sytuacji ewakuowana administracja, choć zdekompletowana, wznowiła swoją działalność w uszczuplonym stanie. Zaważalny jest fakt, iż funkcjonujące zarządy powiatów od września 1915 roku do momentu całkowitej likwidacji składały się zazwyczaj z samej osoby naczelnika powiatu lub tegoż urzędnika i kilku osób stanowiących personel pomocniczy. Zatrudnieni na funkcjach etatowych w tychże zarządach poza osobami wyznaczonymi do funkcji pomocniczych przy naczelniku powiatu, zostali skierowani do pełnienia różnorodnych zadań w administracji centralnych guberni rosyjskich lub wcielono ich do regularnych jednostek wojskowych znajdujących się na zapleczu frontu. Przydzielone funkcje ewakuowanym urzędników poszczególnych zarządów powiatowych ilustruje tabela pt. „Rozlokowanie personelu zarządów powiatów guberni lubelskiej w drugiej połowie 1915 roku”. Charakterystyczne było to, że ewakuowano prawie wyłącznie Rosjan. Polacy szukali możliwości pozostania w guberni lubelskiej. Interesujące jest to, iż wśród pozostałych urzędników dominują osoby, które pełniły funkcje lekarzy i felczerów. Zapewne wiąże się to z tym, że urzędnicy ci skierowani zostali do niesienia pomocy lekarskiej żołnierzom walczącym na pierwszej linii obrony. W ferworze walki i szybkich ataków wroga mogli dostać się do niewoli niemieckiej lub podjąć decyzję o pozostaniu na miejscu celem niesienia pomocy lekarskiej ludności cywilnej, która nie została przymusowo wysiedlona w głąb imperium rosyjskiego.

---

⁵⁴ Z naczelnikiem powiatu Diejewem ewakuowano 13 urzędników, którzy dalej zostali przydzieleni do armii lub administracji gubernialnych, APL, RGL, A III sygn. 1915:47, spis urzędników zarządów...

⁵⁵ Zarząd powiatu łukowskiego w Kursku znalazł swoją siedzibę w budynku przy ulicy Gogolewskiej 9. W Łukowie pozostał jedynie sekwestратор Stanisław Lubowidzki, APL, RGL A III, sygn. 1915:46, spis urzędników ewakuowanych...

⁵⁶ Stanowiska naczelnika powiatu oraz sekretarza zarządu powiatowego od chwili ewakuacji, aż do momentu likwidacji struktur administracji cywilnej szczebla powiatowego guberni lubelskiej, pozostały nie obsadzone. Tamże, spis urzędników ewakuowanych...; APL, RGL, sygn. A III 1915:47, spis urzędników zarządów...

Tabela nr 1. Rozlokowanie personelu zarządów powiatów guberni lubelskiej w drugiej połowie 1915 roku.

powiat	pozostało w KP	skierowani do armii	administracja cywilna	poli- cja	Pomoc Północ- na	macierzy- sty zarz. pow.	wa- kat	stan os. zarz. przed ewaku- acją
Garwo- liński	2	4	8	-	-	3	-	17
janowski	1	8	6	-	-	1	-	16
Krasno- staw.	1	3	7	1	1	2	-	15
Lubar- towski	4	2	7	-	-	2	1	16
lubelski	3	2	9	-	-	2	-	16
lukowski	1	9	5	-	-	1	-	16
puławski	-	4	8	-	2	2	-	16
radzyński	2	5	5	-	-	2	2	16
siedlecki	1	3	8	-	2	1	-	15
Sokołow- ski	1	2	12	-	-	1	1	17
ogółem	16	42	75	1	5	17	4	160

Źródło: APL, RGL, sygn. A III 1915:47, spis urzędników zarządów powiatowych i magistratów miast guberni lubelskiej.

Wywożeni urzędnicy administracji państwowej w głąb Rosji posiadali zabezpieczenia finansowe na czas drogi ewakuacyjnej, otrzymując diety dzienne na swe utrzymanie, a rodzinom urzędników przysługiwały zapomogi pieniężne⁵⁷. Jednak sytuacja panująca na zapleczu frontu, odznaczająca się dezorganizacją funkcjonowania tamtejszej administracji cywilnej doprowadzała rodziny ewakuowanych do bardzo trudnej sytuacji socjalnej. 10/23 sierpnia 1915 roku przewodniczący jednego z oddziału Komitetu wielkiej księżnej Tatiany Nikołajewnej informował gubernatora lubelskiego o pojawieniu się na terenie guberni połtańskiej rodzin urzędników ewakuowanych z guberni lubelskiej, które były pozbawione jakichkolwiek środków do życia. Rodziny te nie otrzymały ani kopiejki z pieniędzy przeznaczonych na zabezpieczenie podstawowych potrzeb życiowych w czasie transportu⁵⁸.

W zaistniałej sytuacji, gdy na teren imperium napłynęła kilkutysięczna rzesza urzędników z ewakuowanych struktur administracyjnych Królestwa Polskiego, został powołany tzw. międzyresortowy Komitet do urządzenia ewakuowanych

⁵⁷ *Akty prawodawcze wydane w związku z wojną 1914/1915 roku*, Warszawa 1915, s. 265-267; K. Latawiec, *Ewakuacja organów administracji...*, s. 52-55.

⁵⁸ Komitet wielkiej księżnej Tatiany Nikołajewnej (córka cara Mikołaja II) powstał w połowie września 1914 r. w celu niesienia pomocy ofiarom wojny. Komitet czerpał środki na swą działalność ze zbiorów publicznych oraz dotacji skarbu carskiego, A. Głaz, dz. cyt., s. 122-123; M Korzeniowski, dz. cyt., s. 314-317.; APL, RGL, sygn. A III 1915:46, pismo połtańskiego oddziału Komitetu wielkiej księżnej Tatiany Nikołajewnej do GL z 10/23 sierpnia 1915 r.

urzędników, którego przewodniczącym został senator Lubimow⁵⁹. Komitet ten zajmował się wyszukiwaniem miejsc pracy dla urzędników zatrudnionych, do momentu wywozu w głąb Rosji, m.in. w urzędach administracji powiatowej guberni lubelskiej. Istnienie takiej instytucji dawała szansę otrzymania pracy oraz środków do egzystencji osobom znajdującym się w dość specyficznej sytuacji życiowej.

Rząd rosyjski, podejmując decyzję o dalszym funkcjonowaniu administracji ewakuowanej z guberni Królestwa Polskiego, pozostawał w przeświadczeniu o możliwości odzyskania utraconych ziem Kraju Nadwiślańskiego. Godził się na działanie ogromnej maszyny administracyjno – policyjnej, która pochłaniała ogromne nakłady finansowe⁶⁰. Administracja powiatowa guberni lubelskiej odtworzona na terenach centralnej Rosji w swojej pracy ograniczała się jedynie do wymiany korespondencji w sprawie ewakuowanej ludności, mienia państwowego i zatrudnionych w jej szeregach pracowników. Znalazła się ona w dość specyficznych warunkach, gdyż miała zarządzać terenami, które nie znajdowały się pod bezpośrednią władzą rosyjską. Można zadać sobie pytanie, czy istniał jakikolwiek racjonalny argument opowiadający za utrzymywaniem przy życiu tej administracji.

Brak sukcesów militarnych armii rosyjskiej na zachodniej Ukrainie i Białorusi oraz pogłębiająca się okupacja Królestwa Polskiego przez państwa centralne pozbawiły złudzeń władze w Piotrogradzie na odzyskanie Kraju Nadwiślańskiego. Rezygnacja strony rosyjskiej z odzyskania Kongresówki i oczekiwanych zdobyczy terytorialnych w Europie Środkowej była wielką porażką jej polityki zagranicznej. Zaistniała sytuacja zewnętrzna i wewnętrzna państwa rosyjskiego wpłynęła więc na losy ewakuowanej administracji.

Skomplikowana sytuacja wewnętrzna Rosji, która m. in. przejawiała się wybuchem rewolucji lutowej i obaleniem panującej dynastii Romanowów, spowodowała, iż nowa władza (Rząd Tymczasowy) powoli rezygnowała z planów odzyskania Królestwa Polskiego. Pociągnęło to za sobą powolne dążenie do stopniowej likwidacji struktur administracji ewakuowanej z Kongresówki, co umożliwiała zaoszczędzenie środków pochodzących ze skarbu państwa, a dotąd przeznaczanych na w sumie beczynnie funkcjonujący aparat administracyjny. Poważnym krokiem Rządu Tymczasowego, było wydanie przepisów zakazujących mianowanie urzędników na wakujące etaty w administracji ogólnej szczebla powiatowego Królestwa Polskiego. Stopniowo, w przeciągu kilku miesięcy, stosowanie tych przepisów doprowadziło do wykruszenia się etatów tejże administracji, a całkowitej likwidacji jej likwidacji dokonała Rada Komisarzy Ludowych na początku 1918 roku⁶¹.

Ewakuacja administracji szczebla powiatowego guberni lubelskiej przeprowadzona w okresie od czerwca do sierpnia 1915 roku zakończyła się sukcesem. Tak jak planowano jeszcze przed wybuchem I wojny światowej przemieszczono w

⁵⁹ Komitet ten został powołany na przełomie 1915 i 1916 r.

⁶⁰ W. Najdus, *Polacy w rewolucji 1917 roku*, Warszawa 1967, s. 105.

⁶¹ Rada Komisarzy Ludowych w dekreście nr 268 wydanym 23 stycznia/5 lutego 1918 roku zapowiedziała likwidację wszystkich ewakuowanych organów administracji różnorodnych pionów (ogólnej i specjalnej), *Diekriety Sowjetskoj Własti*, t. I, Moskwa 1957, s. 399-401.

głąb Rosji prawie cały personel struktur administracji powiatowej i ich rodziny. Dodatkowo bez zakłóceń z zagrożonych działaniami wojennymi terenów, a w końcu i utracone zostały wywiezione mienie państwowe należące do zarządów powiatowych. Szczególnie cenna była zawartość kancelarii poszczególnych organów administracyjnych (archiwum, sprawy w toku itp.). Ewakuowana zawartość aktowa miała pomóc władzom rosyjskim w zarządzaniu terytorium, które jak zakładała generalicja rosyjska, miało tylko przejściowo podlegać okupacji państw centralnych. Po planowanym odzyskaniu inicjatywy strategicznej przez armię rosyjską, wywiezione w głąb imperium struktury administracji powiatowej miały powrócić do swych starych siedzib w Królestwie Polskim. Jak się okazało na Lubelszczyźnie powróciła tylko produkcja aktowa zarządów powiatowych w latach dwudziestych XX wieku.

РЕЗЮМЕ

Эвакуация гражданской уездной администрации из люблинской губернии летом 1915 года

Летом 1915 г. - во второй год первой мировой войны - армии государств центральной Европы выгнали русских из Царства Польского. Прежде чем последние русские отряды покинули Польшу, русские успели эвакуировать всю гражданскую администрацию. Автор описывает ход эвакуации русской администрации в отдельных уездах люблинской губернии.

SUMMARY

Evacuation of civil administration offices in the districts of the Lublin province in summer 1915

It was the summer 1915, the second year of the Great War, when the armies of the central Powers dislodged the Russians out of the Kingdom of Poland. However before the last Russian troops left the Kingdom, the Russians had been able to evacuate all the offices and structures of civil administration. The author describes how the evacuation was carried on in particular districts of the Lublin province while the fights covering retreat of the Russian army were going on.

